

ŠKOFJELOŠKA TOVARNA KLOBUKOV V LETIH 1921—1941

Nekaj zgodovine

Uradni list Pokrajinske uprave za Slovenijo je 10. avgusta 1921 (št. 94) objavil razglas o ustanovitvi nove delniške družbe za tovarno klobukov: Tovarna klobukov »Šešir« d. d. v Škofji Loki (francosko: Fabrique de chapeaux »Šešir« s. a. a Škofja Loka; angleško: Hat manufactory Ltd. in Škofja Loka; italijansko: Fabbrica di cappelli »Šešir« a sp. Škofja Loka; nemško: Hutfabrik »Šešir« A. G. in Škofja Loka), s sedežem v Škofji Loki. Deželno kot trgovsko sodišče v Ljubljani, odd. III., pa je izvršilo že 12. junija 1921 naslednjo dopolnilno registracijo:

»Namen in področje: Družba izdeluje klobuke, polfabrikate, izvršuje vsa dela, spadajoča v to stroko, ter prodaja klobuke in klobučarske izdelke. V to svrho sme družba v vsej kraljevini Srbov, Hrvatov in Slovencev ustanavljati tvornice in prodajalne, ki bi izdelovale oziroma razpečavale navedene predmete, kupovati že ustanovljena podjetja te vrste ali pa se udeleževati pri njih.

Oblika družbe: delniška družba.

Ustanovitev družbe dovoljena in pravila odobrena z odlokom ministra za trgovino in industrijo z dne 24. januarja 1921, VI. št. 325, in s koncesijsko listino ministrstva za trgovino in industrijo, oddelka v Ljubljani, z dne 30. marca 1921, št. 2247/21. Ustanovljena dne 19. maja 1921 za nedoločen čas.

Delniška glavnica: 5.000.000 K, razdeljena v 12.500 delnic po 400 K, ki so v gotovini popolnoma vplačani ter se glase na prinosnika.

Firma se pravnoveljavno podpisuje tako, da se pod njeno napisano, natisnjeno ali s stampiljko udarjeno besedilo podpisujeta dva člana upravnega sveta ali en član upravnega sveta in en prokurist ali ravnatelj s prokuro in prokurist — vsi kolektivno — ravnatelj in prokurist vselej s pristavkom p. p. (per procura).

Člani upravnega sveta so: Hanuš Krofta, ravnatelj Ljubljanske kreditne banke v Ljubljani, Janjo Komar, podravnatelj Zadrugne gospodarske banke v Ljubljani, Franc Cerar, tvorničar v Stobu pri Domžalah, Jakob Dermota, trgovec v Železnikih, Leopold Dermota, tvorničar na Dunaju VI, Mollard-gasse, Anton Ogrin, ravnatelj v Škofji Loki.

Objave se razglašajo v uradnem listu, na sedežu družbe in v listih, določenih za njene objave.

Prokura se je podelila Josipu Pekliču, tvorničarju v Škofji Loki.

Priprave za ustanovitev delniške družbe in nove tovarne pa so se začele že prej.

Industrija slamninkov je bila v predvojni Jugoslaviji že močno razvita. Znana centra sta bila Domžale in Mengeš. Zaradi nove teritorialne razdelitve, novih tržišč in velikih potreb se je mladi slovenski kapital kmalu odločil, da osnuje z delniško družbo novo tovarno tulcev in klobukov iz volne in iz zajčje dlake. Pogoji za takšno ustanovitev so bili torej realni, surovinska baza in delovna sila pa tudi zagotovljeni. V takšnem vzdušju so se na teritoriju predvojne Jugoslavije kmalu pojavili slični tovarniški obrati v Galdovem pri Sisku, v Velikem Bačkereku (Zrenjanin), v Vršču in v Subotici.

Inž. Viktor Turnšek je v aprilu 1920 kot prvi zainteresiral krog industrialcev in bančni kapital, da osnujejo tovarno klobukov. Prvi interesenti so bili: inž. Viktor Turnšek iz Ljubljane, Franc Cerar, tovarnar iz Stoba pri Domžalah, Hanuš Krofta, ravnatelj Ljubljanske kreditne banke iz Ljubljane, dr. Ivan Slokar, ravnatelj Zadrúžne gospodarske banke v Ljubljani in Leopold Dermota, tovarnar na Dunaju. Krog interesentov pa se je kmalu spremenil v konzorcij za ustanovitev tovarne klobukov v Škofji Loki, h kateremu so kasneje pristopili: Jakob Dermota, tovarnar iz Železnikov, Josip Peklič, tovarnar na Dunaju in Adolf Sindermann, tovarnar na Dunaju.

Konzorcij je pooblastil inž. Viktorja Turnška, Hanuša Krofto in dr. Ivana Slokarja, da vodijo vse priprave za ustanovitev nove delniške družbe. Konzorcij je imel od 27. septembra 1920 do 8. aprila 1921. leta 14 sej, na katerih so razpravljali o dovoljenju za obratovanje, o pravilih delniške družbe, o adaptaciji poslopij, o nabavi strojev, surovin itd.

Lastnik bodočega tovarniškega poslopja in ostalih naprav v Škofji Loki je bil Jakob Dermota. Kupil jih je od Alojzija Krennerja, ko je ta svojo suknarno med prvo svetovno vojno opustil. Konzorcij, katerega član je bil tudi Dermotin brat, je kupil od njega tovarniško poslopje in ostale naprave. Člani konzorcija so se tudi strinjali, da Jakoba Dermoto sprejmejo za svojega člana. Ker so bile v tovarniškem posloppju že nekatere strojne naprave (parni kotel, vodna turbina itd.), so z manjšo preureditvijo in gradbenimi deli pripravili proizvodnjo. Seveda pa so bili potrebni novi stroji za proizvodnjo tulcev in klobukov, katerih v začetku še ni bilo.

Na klobučarsko industrijo v Škofji Loki potemtakem ni vplivala stara klobučarska obrt, ki je bila v mestu razvita skozi stoletja, temveč vzroki, ki sem jih že navedel. Omembe vredna je tudi konstatacija, da se iniciativa za ustanovitev delniške družbe ni pojavila v Škofji Loki in da v konzorciju ni sodeloval noben škofjeloški klobučar, prav zaradi pomanjkanja potrebnega kapitala.

Ustanovni občni zbor delničarjev in ustanovnikov je 19. maja 1921 v prostorih Zadrúžne gospodarske banke v Ljubljani. Prvotno je bil določen 18. maj, iz nepojasnjenih vzrokov pa so se delničarji in ustanovniki sestali naslednjega dne. S prezenčno listo, ki je bila priložena zapisniku z občnega zbora, so bili dokumentirani naslednji delničarji:

Ljubljanska kreditna banka, Ljubljana, ki jo je zastopal ravnatelj Hanuš Krofta	3.187 delnic ali	318 glasov
Zadrúžna gospodarska banka d. d., Ljubljana ki jo je zastopal dr. Ivan Slokar	3.313 delnic ali	331 glasov
Inž. Viktor Turnšek, Ljubljana	500 delnic ali	50 glasov

Adolf Sindermann, Dunaj	1.250 delnic ali	125 glasov
Leopold Dermota, Dunaj	1.250 delnic ali	125 glasov
Jakob Dermota, Železniki	1.250 delnic ali	125 glasov
Franc Cerar, Stob-Domžale	500 delnic ali	50 glasov
Josip Peklič, Dunaj	1.250 delnic ali	125 glasov

Skupno 12.500 delnic ali 1.249 glasov

Že v začetku obstoja je imel prevladujoč vpliv bančni kapital, ki je imel v svojih rokah 52 % vseh delnic. Glede na razmerja po državah je imel jugoslovanski kapital 70 %, avstrijski pa le 30 % vseh delnic. Zadružna gospodarska banka v Ljubljani je morala izdati 5. maja 1921 potrdilo, da so interesi vplačali ustrezne zneske v kronah na račun snujoče se družbe tovarne klobukov. V dopisu z dne 8. maja 1921 pa je Zadružna gospodarska banka d. d. že obvestila tovarno klobukov »Šešir«, da so delničarji vplačali skupno 5.000.000 K in da je ta znesek dan tovarni na razpolago.

Zanimiva je tudi koncesijska listina t. j. dovoljenje in odobritev pravil, ki jo je izdalo Ministrstvo za trgovino in industrijo, oddelek v Ljubljani (št. 2247/21, dne 30. marca 1921), da se sme osnovati delniška družba z imenom Tovarna klobukov »Šešir« d. d. v Škofji Loki z delniško glavnico 5.000.000 K. Na prošnjo Zadružne gospodarske banke v Ljubljani in Franca Cerarja je minister za trgovino in industrijo izdal odlok že 24. januarja 1921, pravila za ustanovitev delniške družbe pa so bila ponovno prediskutirana in sprejeta na občnem zboru.

Občnemu zboru delniške družbe je prisostvoval v imenu oblasti dr. Franc Ratelj, srezki (okrajni) glavar. Za predsednika občnega zbora so izvolili Hanuša Krofto. Vsi delničarji so bili prisotni in so pravila potrdili. Ta so obsegala naslednje točke:

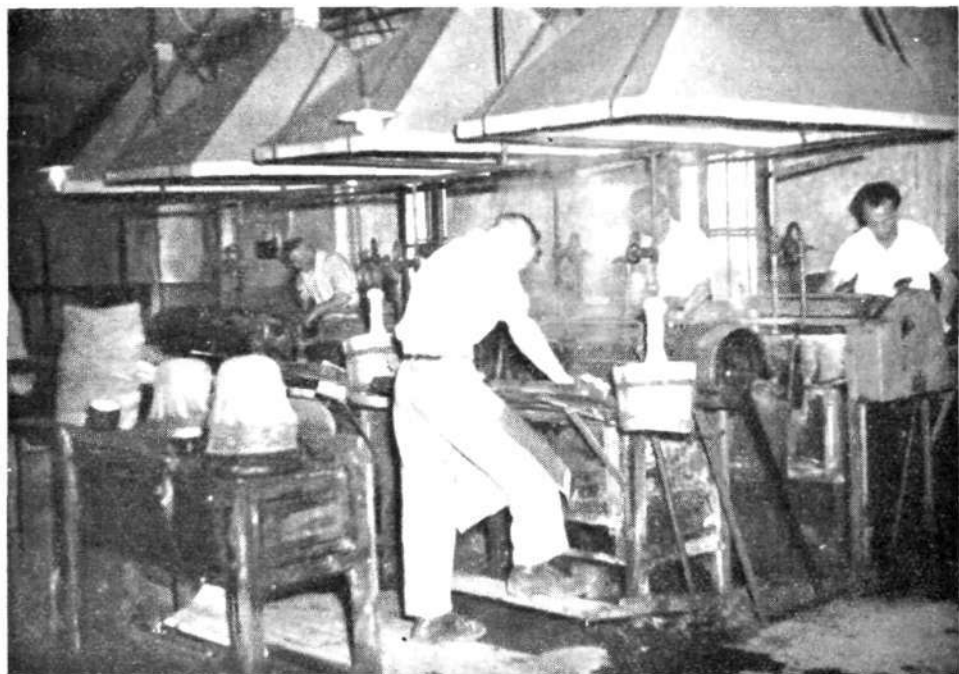
a) Namen in delovno področje delniške družbe: Namen družbe je izdelovanje klobukov, polizdelkov kakor tudi prodaja klobukov in klobučarskih izdelkov. V ta namen družba lahko na teritoriju Jugoslavije ustanavlja tovarne in prodajalne.

b) Delniška glavnica, delnice in razmerje delničarjev do družbe: Glavnica znaša 5.000.000 K in je razdeljena na 12.500 vplačilnih delnic po 400 K. Ta glavnica se lahko poveča do 10.000.000 K z izdajo potrebnih delnic. Za povečanje delnic pa je potrebno dovoljenje državnih oblasti. O povečanju glavnice in o pogojih oddaje novih delnic sklepa občni zbor delničarjev. Vsakokratni delničarji imajo vedno predpravo, da prevzamejo delnice vsake poznejše emisije. Vsak imetnik delnic je v razmerju do družbe delničar. Delničarji so deležni vsega premoženja, dobička kakor tudi izgub družbe po razmerju števila njihovih delnic. Za družbene obveznosti jamčijo le s svojim deležem pri delniški glavnici. Družba jamči za vse svoje obveznosti z vso delniško glavnico in z vsem imetjem, skupno z rezervnim skladom.

c) Ustanovni občni zbor voli predsednika zbora in 2 skrutinatorja, sklepa o ustanovitvi delniške družbe in določa o pravilih, voli 4 do 10-članski upravni svet in 3 do 5-članski nadzorstveni svet. Ustanovni občni zbor je sklepčen, če je prisotna vsaj četrtina delničarjev.

č) Organi družbe so:

1. Občni zbor delničarjev, ki se skliče enkrat letno. Izredni občni zbor se skliče, če to sklene občni zbor, upravni ali nadzorstveni svet. Na občnem zboru ima vsakih 10 delnic 1 glas. Določena so nadalje pravila o sklepčnosti udeležbe, o načinu glasovanja itd. Občni zbor sklepa o letnem poročilu upravnega sveta, o letni bilanci, o razdelitvi čistega dobička, o izpremembi družbenih pravil, o združitvi družbe s kako drugo delniško družbo, o razpustu in likvidaciji družbe in končno voli upravni in nadzorstveni svet.

Oddelek tovarne za valjkanje klobukov

2. Upravni svet: Njegove funkcije so, da vodi posle družbe in kontrolira ravnanje tovarne, zastopa družbo pred upravnimi in sodnimi organi. Upravni svet sestoji iz 4—10 članov, od katerih morajo trije stanovati v Ljubljani. Člani upravnega sveta so voljeni za dobo 3 let. Upravni svet ima svojega predsednika in 2 namestnika.

3. Nadzorstveni svet: Voli ga občni zbor in šteje 3—5 članov. Svet nadzira vse poslovanje družbe in kontrolira poslovne knjige.

d) Računski zaključek, bilanca, razdelitev čistega dohodka in rezervni sklad: Računski zaključek sestavljata račun dobička in izgube ter letna bilanca. Bilanca je sestavljena iz aktive (gotovina, premakljivo in nepremakljivo imetje družbe in terjatve) in iz pasive (delniška glavnica, rezervni sklad in družbeni dolгови). Pravila določajo odbitek vrednosti od zadnje bilančne vrednosti, in sicer za poslopja, za opremo, stroje in drugi inventar. V pravilih je določena tudi razdelitev čistega dobička. Prav tako je za kritje morebitnih izgub ustvarjen rezervni sklad in določen namen uporabe.

e) Razdružba in likvidacija družbe: Pravila natančneje pojasnjujejo, da lahko le občni zbor delničarjev sklene, da se družba razpusti, a prav tako imenuje likvidatorje.

f) Razsodišče: Vse spore med družbo in posameznimi delničarji, med družbo in upravnim svetom ali nadzorstvenim svetom rešuje družbeno razsodišče.

g) Državno nadzorstvo: V upravni svet kot organ delniške družbe so bili izvoljeni: Anton Ogrin iz Škofje Loke, Franc Cerar iz Stoba pri Domžalah, Hanuš Krofta iz Ljubljane, Janko Komar iz Ljubljane, Jakob Dermota iz Železnikov in Leopold Dermota iz Dunaja. Nato so na občnem zboru izvolili še nadzorstveni svet, katerega člani so postali dr. Ivan Slokar in Bogomil Kajzelj, oba iz Ljubljane in Adolf Sindermann iz Dunaja.

Na ta način je bila delniška družba Tovarne klobukov »Šešir« v Škofji Loki pravnoveljavno ustanovljena, ker so za ustanovitev, za sprejem od oblasti potrjenih pravil, za izvolitev funkcionarjev t.j. upravnega in nadzorstvenega sveta glasovali vsi delničarji, ki so delniško glavnico v gotovini vplačali in obenem izjavili, da prevzamejo delnice, ki jim pripadajo po razmerju vplačil.

Personalne spremembe v upravnem in nadzorstvenem svetu so bile v naslednjih letih vedno pogostejše.

Že v letu 1922 nista bila več člana upravnega sveta Janko Komar in Anton Ogrin. Namesto njiju sta bila kooptirana dr. Ivan Slokar in inž. Viktor Turnšek, oba iz Ljubljane. V upravnem svetu pa je bil leta 1923 tudi Florijan Jane iz Radovljice. V tem letu so bili izvoljeni v nadzorstveni svet Bogomil Kajzelj od Ljubljanske kreditne banke, Kristian Dietz in Karl Čeč, vsi iz Ljubljane.

Po sklepu občnega zbora z dne 27. junija 1922, potrjenem v notarskem zapisniku istega dne, in pooblastilu Ministrstva za trgovino in industrijo (VI. št. 5279 z dne 29. novembra 1924) in intim. tega ministrstva, oddelka v Ljubljani (št. 158 z dne 10. januarja 1925) se je z izdajo novih 12.500 polnovplačanih delnic po 400 K ali 100 din, povečala delniška glavnica od 5.000.000 K na 10.000.000 K ali 2.500.000 din. Na ta način se je spremenil 7. člen pravil delniške družbe. Iz upravnega sveta je medtem izstopil Franc Cerar, ker mu je potekla mandatna doba. Na novo pa sta bila vpisana upravna svetnika dr. Jakob Mohorič, odvetnik iz Ljubljane in Josip Hafner, župan iz Škofje Loke. Te spremembe je registriralo deželno kot trgovsko sodišče v Ljubljani 28. januarja 1925.

Na občnem zboru 7. maja 1924 pa so bili v upravni svet izvoljeni dr. Ivan Slokar, Hanuš Krofta, inž. Viktor Turnšek (kot zastopnik banke), Florijan Jane iz Radovljice, Leopold Dermota iz Dunaja, Jakob Dermota iz Železnikov, dr. Jakob Mohorič iz Ljubljane, dr. Franc Pavlin iz Ljubljane in Jožef Hafner iz Škofje Loke. Že istega leta je iz upravnega sveta izstopil dr. Franc Pavlin, na njegovo mesto pa je bil izvoljen dr. Janko Kersnik iz Ljubljane. Vodstvo upravnega sveta so takrat sestavljali: dr. Ivan Slokar, Hanuš Krofta in inž. Viktor Turnšek.

Važen mejnik v razvoju tovarne je bil odlok srezkega (okrajnega) poglavarja v Kranju (št. 11362/25 z dne 30. maja 1925), ki pravi, da je tovarna 28. aprila 1925 prijavila nastop rokodelske obrti izdelovanja klobukov na tovarniški način. Ta obrt je bila vpisana v obrtnem registru tovarniških obratov pod zap. št. 28.

Občni zbor je 20. aprila 1927 izvolil naslednje predstavnike v upravni svet: dr. Ivana Slokarja, Hanuša Krofta, inž. Viktorja Turnška, Jakoba Dermoto, Leopolda Dermoto, Jožefa Hafnerja, dr. Janka Kersnika in dr. Jakoba Mohoriča. Tudi v letu 1928 so nastopile spremembe v nadzorstvenem svetu in takrat so postali njegovi člani dr. Josip Basaj, Bogomil Kajzelj in Kristian Dietz, vsi iz Ljubljane.

Zaradi situacije, ki jo je sprožila splošna gospodarska kriza in razmere v tovarni, je leta 1929 Josip Peklič prodal svoje delnice in izstopil iz delniške družbe. Leopold Dermota je prav tako prodal svoj delniški delež, njemu pa je kmalu sledil še inž. Viktor Turnšek s svojim deležem. Tudi Jakob Dermota je prodal delnice Radu Thalerju iz Škofje Loke. Konec leta 1929 se je situacija tako spremenila, da sta imeli bančni ustanovi (t. j. Ljubljanska kreditna banka in Zadružna gospodarska banka) v svojih rokah 96 % vseh delnic, le 4 % delnic pa je imel Rado Thaler iz Škofje Loke. Ker je inž. Viktor Turnšek izstopil iz upravnega sveta zaradi prodaje svojih delnic, so v upravnem svetu ostali leta 1930 razen njega isti člani, ki so bili izvoljeni leta 1927. Tudi člani nadzorstvenega sveta, izvoljeni leta 1928, so še obdržali svoje funkcije.

Zaradi spremenjene situacije v času krize (v letu 1931), je moral občni zbor delničarjev odločiti, za koliko se bo znižala delniška glavnica. Deželno kot trgovsko sodišče v Ljubljani je izvršilo spremembo 3. oktobra 1931, potem ko je občni zbor 10. septembra 1931 sklenil znižati delniško glavnico od 2.500.000 na samo 500.000 din. Seveda se je moral temu primerno spremeniti tudi 7. člen pravil delniške družbe. Sodišče je to spremembo izvršilo 21. novembra 1932 na ta način, da so se delnice glasile na 5.000 vplačanih in na prinositelja glasečih se delnic po din 100 nominalno.

V letu 1933 so prišli v upravni svet dr. Ivan Slokar, Hanuš Krofta, dr. Janko Mohorič, dr. Janko Kersnik in Jožef Hafner iz Škofje Loke. Nastopile pa so v naslednjem letu tudi spremembe v nadzorstvenem svetu. Razen dr. Josipa Basaja in Bogomila Kajzlja je postal član tega sveta Anton Končan iz Ljubljane.

Leta 1936 so postali člani upravnega sveta dr. Ivan Slokar, Hanuš Krofta, dr. Jakob Mohorič, Viktor Naglas iz Ljubljane in Bogo Pleničar iz Ljubljane. Že naslednje leto je iz njega izstopil Bogo Pleničar, namesto njega pa je bil izvoljen Bogomil Remec, gimnazijski ravnatelj iz Ljubljane. V nadzorstvenem svetu so bili takrat dr. Josip Basaj, Anton Končan in Bogomil Kajzelj.

Tri leta kasneje so člani upravnega sveta postali dr. Ivan Slokar, Hanuš Krofta, dr. Jakob Mohorič, Viktor Naglas in Bogomil Remec, vsi iz Ljubljane. Tudi nadzorstveni svet je dobil namesto Bogomila Kajzlja leta 1940 novega člana. To je bil Anton Petelin iz Ljubljane. Končno je treba omeniti, da je, po podatkih sodeč, ostala leta 1938 delniška glavnica takšna, kakršna je bila leta 1931, ko je znašala 500.000 din.

Vsakokratno vodstvo ali ravnateljstvo tovarne so skušali sestaviti iz tehničnega in komercialnega vodje, ki bi s skupnim sodelovanjem reševala postavljene naloge. Tehnični direktor je imel naslednje naloge: skrbeti za pravilno organizacijo dela, odstranjevati napake in pomanjkljivosti v tehnološkem procesu, izboljševati kakovost izdelkov, skrbeti za osnovna in obratna sredstva itd. Komercialni direktor pa je organiziral prodajo, nadzoroval je zastopstva in potnike, nakupoval surovine, vodil administracijo,

Oblikovanje oglavja pri lahkkih klobukih.
(Foto inž. arh. Tone Mlakar)

izvrševal sklepe itd. Oba sta morala dobro poznati stroko, poleg tega pa obvladati tehnološki proces. Imela sta kader izučenih ali tovarniško priučenih mojstrov, in sicer za kožarno, za barvarijo, za valkarijo, za »finish« in klobučarno. Za delo v strojnici in v ključavničarski delavnici je odgovarjal strojnik, ki je obenem vzdrževal strojni in parni park. V komercialni službi je bil poleg skladiščnika in ekspeditorja zaposlen knjigovodja-bilancist, ki je fungiral kot predstojnik urada.

Prvo vodstvo (direktorij) je bilo zaupano Josipu Pekliču, ki je bil imenovan dne 19. maja 1921 za direktorja s prokuro. Za komercialnega vodjo mu je bil dodeljen dne 8. maja 1923 Josip Bogataj, ki je 30. maja 1927 izstopil iz delovnega razmerja. Na njegovo mesto je bil postavljen

Fr. Plestenjak, takratni knjigovodja, kateremu je bila 18. aprila 1928 podeljena prokura. Kot tehničnega vodjo in strokovnjaka so sprejeli 6. septembra 1928 J. Kremlička v svojstvu direktorja brez prokure. Izučiti je moral inž. Skalickyja, ki je bil zaposlen v tovarni od 12. avgusta 1927, dela v barvariji in za tehničnega vodjo. Na lastno željo je v juliju 1930 izstopil iz delovnega odnosa Fr. Plestenjak, ki ga je zamenjal tedanji knjigovodja Alojz Kmetič. Že leto poprej, t. j. 30. junija 1929, je izstopil direktor Peklič, njegovo delo pa sta vodila vicedirektor Kremlička in komercialni vodja. V januarju 1932 je zapustil tovarno Kremlička, ker je svoje delo izvršil, vodstvo tovarne pa sta takrat prevzela inž. Zdenko Skalicky in Alojz Kmetič; sredi tega leta jima je bila podeljena prokura. Konec marca 1933 je umrl inž. Skalicky in vodstvo celotnega obrata je ostalo v rokah prokurista Kmetiča, ki so mu bili dodeljeni: inž. Stojković za vodstvo barvarije, Mirko Badiura za valkarijo in Franjo Cerar za »finish« in klobučarno. Ko je inž. Stojković zapustil tovarno 30. septembra 1938, je v začetku marca 1939 na njegovo mesto prišel inž. Ribarič. Takšno je bilo vodstvo tovarne vse do začetka vojne z edino dopolnitvijo, da so Kmetiču podelili 27. junija 1934 naslov ravnatelja.

Omeniti je še treba, da je imelo že pred vojno delavsko gibanje v tovarni močne korenine. V leto 1933 segajo začetki prvega gibanja za vzpostavitev strokovne organizacije, ki je nosila pečat borbe za boljše življenjske razmere delavcev. Leto dni kasneje je bila dosežena sklenitev

kolektivne pogodbe in nastavitve obratnih delavskih zaupnikov. Pomembno pa je bilo tudi stavkovno gibanje, ki ga je organiziralo delavstvo v tovarni leta 1933 in je trajalo od 11. oktobra do 11. novembra. Iz borbe za svoje pravice je delavstvo izšlo kot zmagovalec.

Ekonomski razvoj

Vlogo škojfeloske tovarne klobukov v predvojnem obdobju moramo ocenjevati z gledišča jugoslovanske klobučarske industrije, v kateri je zavzemalo vidno mesto. Pa tudi v lokalnem gospodarstvu je zavzemala med drugimi industrijami važen položaj in je bila vse do leta 1933, ko se pojavi tekstilna industrija v močnejšem obsegu, celo vodilna.

Strojni park v tovarni je bil v začetku zelo primitiven. Tovarna je imela nekaj strojev (vodno turbino, parni stroj, parna kotla itd.) na razpolago iz opuščene suknarne, strojev za osnovno proizvodnjo pa ni bilo. Delničarji, ki so živeli v inozemstvu, so ji pošiljali zastarele stroje, medtem ko so za sebe kupovali nove moderne. Tako je uprava leta 1921 prejela pihalni stroj, phalne stroje, polstirne plošče, kladvičaste valjke itd., nekatere stroje kot n. pr. stroj za striženje dlake in pristrizevalni stroj pa je kupila za kožarno. Že v samem začetku je torej tovarna imela pečat zastarelosti. Pozneje, leta 1925 in 1927 so prejeli še phalni stroj sistema »Heinze«, druge kladvičaste valjke, barvne aparate, dekatirni aparat, še en pihalni stroj, bobničaste valjke, stroj za stegovanje oglavja itd. Ker je v dogotavljanici (klobučarni) prevladovalo ročno delo, so leta 1932 omislili in uresničili nakup stroja za oblikovanje, stroja za vlečenje okrajev, stroja za ribanje okrajev, stroja za ribanje glave pri klobuku, avtomatične hidravlične stiskalnice itd. V času krize je rentabilni račun pokazal, da se mora $\frac{3}{4}$ strojnega parka na vsak način obnoviti, ker je drugače grozila tovarni nevarnost, da v konkurenčni borbi propade. Tako so že konec leta 1932 začeli obnavljati valjkarijo. Kupili so polovico strojev za predvaljkanje in bobničasto valjko. Konec leta 1933 in leta 1934 je takratna uprava začela s temeljito obnovo strojnega parka, ki je trajala vse do leta 1938. Kupovali so razne stroje, kot n. pr. drugo polovico strojev za predvaljkanje, listirne stroje, oblikovalne stroje, barvne aparate itd. V tovarni so v tem času obnovili še parne naprave (leta 1935) in kotlarno. Star tehnološki proces, v katerem je prevladovalo ročno delo, se je moral umakniti modernejšemu sistemu, ki je pripomogel, da se je dvignila kvaliteta izdelkov kakor tudi kvantiteta.

V takratnem obdobju je tovarna poizkušala prodati čimveč svojih proizvodov raznih kvalit, posebno so bili ti znani potrošnikom pod imenom »piccadilly«.

Tovarna je surovine kupovala v glavnem iz inozemstva, od koder je uvažala predvsem dlako naslednjih kvalit: beč ks, cendre, jardinier, petit bon gris, petit bon blond, noir, barirole clair, barirole fonce, nanking, blanc, chinchila itd. Za poznane velurne izdelke, s katerimi je dosegla odlično kvaliteto, pa je uporabljala dlako divjih zajcev z domačega trga. V ta namen si je uredila kožarno z manjšo kapaciteto ter tu predelovala kože divjih zajcev. Tulce za volnene klobuke pa so ji dobavljali domači proizvajalci, in to iz Galdovega pri Sisku, iz Zagreba itd. Ostali reprodukcijski material (kot n. pr. barvila, kemikalije, usnje za znojalice, trakove, svilo

za podlogo itd.) je tovarna uvažala iz inozemstva ali pa kupovala na domačem trgu.

Prodaja tulcev in klobukov je bila v vsem obdobju odvisna od mnogih činiteljev, med katerimi je brez dvoma prevladovala moda. Razen tega je imela na jugoslovanskem trgu močan položaj inozemska konkurenca, in sicer zaradi njenih kvalitetnih proizvodov in zaradi dolgoletne tradicije. A čeprav je bila škofjeloška tovarna klobukov v začetku svoje poti neizkušena in na trgu malo znana, se je znala kmalu uvrstiti na vidno mesto jugoslovanskih proizvajalcev. Že v začetku je poizkušala plasirati svoje blago tudi v inozemstvo, vendar v tem ni povsem uspela. Inozemski kupec so leta 1927 vrnil večje količine blaga in na ta način so propadle poslovne zveze, ki so pozneje bistveno vplivale na finančni položaj tovarne.

Prav tako se je spomladi 1929 zgodila nesreča v proizvodnji, ko so morali zaradi pomanjkljivosti vskladiščiti večje količine dlake divjih zajcev, ki je pa nato v proizvodnji niso mogli v tolikšni meri uporabiti. Da bi rešili neprijeten položaj, so morali izvesti finančno transakcijo, s tem da so povečali vrednost surovin na zalogi, v kasnejših letih pa so morali to vrednost odpisovati.

Tudi kasneje se finančni položaj ni mnogo spremenil. Prav v času hude svetovne gospodarske krize so se naročila znižala. Mnogo je k temu pripomogla nižja cena kožam divjih zajcev in kuncev. Cena je leta 1930 znašala komaj 40 % prejšnje nabavne cene. Zaradi kvalitete, ki jo je zahteval trg, je morala tovarna kupiti v začetku 1930. leta 100.000 kož divjih zajcev, nekaj mesecev kasneje pa je cena kožam padla od 18,50 na 8 din za komad.

Precejšnje razlike so nastale tudi v prodaji. Tako je bila prodaja spomladi 1930 za 10 % nižja od običajne spomladanske prodaje. Nižje cene surovin pa so vplivale, da je tovarna morala znižati tudi prodajne cene določenih proizvodov, če je hotela eksistirati. Celotni promet je na ta način upadel, in sicer po količini za 28,2 %, po vrednosti pa za 35 % v primerjavi z letom 1929.

Stalno zniževanje cen in ostali vzroki so vplivali, da je morala tovarna ponovno inventarizirati zaloge in jih oceniti. Med letom 1930 je bilo vrednostno odpisanega materiala za preko 3.000.000 din, izguba pa je bila konec tega leta še za 1.000.000 din višja. Tovarna je na ta način izgubila svoj kapital in prav tako rezervni fond in bila popolnoma uničena. Ker je bila v rokah bančnega kapitala (96 % vseh delniških akcij je bilo v njegovih rokah!), je upravni svet poizkušal na drug način rešiti tovarno pred propadom: Ker je bila znižana delniška glavnica in odpisan rezervni fond, je izguba bremenila bančni ustanovi na posebnem kontu. Z namenom, da bi letna bilanca prikazala manjšo poslovno izgubo, je občni zbor delničarjev predlagal 80 % odpis vloženega kapitala in 100 % odpis rezervnega fonda. Ta transakcija je bila izvršena konec leta 1930.

V naslednjem letu (1931) se položaj ni popravil. Še vedno so vladale na trgu nizke cene za surovine in finalne izdelke. Vendar moramo ugotoviti, da se je v primerjavi s prejšnjim letom prodaja povečala. Cena kože divjih zajcev je tedaj znašala komaj 3 din za komad. Tovarna je morala ponovno popisati zalogo in znižati njeno vrednost. Upravni svet tovarne je v takšnem položaju prejel navodilo, da tovarno likvidira, ker se njeno finančno stanje ni izboljšalo. Likvidacijo bi izvedli z njeno prodajo, medtem ko z delom ne bi prenehali.

Gospodarska in finančna kriza tudi v letu 1932 ni popustila. Cene surovin in finalnih izdelkov so bile nizke. Razmere v tovarni so se nekoliko izboljšale, saj je tovarna prodala več blaga kakor zadnji dve leti. Začeli so izdelovati cenejše vrste klobukov in tulcev in s takšnim delom je tovarna deloma uspela v svoji prodajni politiki. Vendar je v marcu 1933 upravni svet ponovno poizkusil prodati aktivo tovarne. Firma Armih Roth iz Subotice je bila najresnejši kupec, vendar pogajanja niso uspela zaradi načina plačila, ki ga je omenjena firma predlagala.

Kasneje so se razmere v gospodarskem življenju konsolidirale. Večje je bilo povpraševanje za klobuki, tovarna pa je s kvalitetskimi izdelki in konkurenčnimi cenami počasi in vztrajno osvajala domači trg. Precej se je povečala prodaja tulcev za damske klobuke, kar je ugodno vplivalo na njen nadaljnji razvoj.

Izvoz se v letu 1934 ni bistveno povečal, medtem ko je prodaja na domačem trgu spet narasla. Celokupni letni promet je bil dosti višji od prejšnjih let. Sedaj je tovarni uspelo likvidirati nastalo izgubo, ki jo je skozi leta morala izkazovati zaradi večje vrednosti zalog in vrednostnih odpisov v zalogi kož oziroma divjih zajcev. Zaloge so bile spet realno ocenjene in zaradi tega je tovarna spet postala aktivna.

Zaradi nastalega političnega položaja v svetovnem merilu pa so leta 1935 cene surovinam spet občutno porasle (v nekaterih primerih tudi do 100 %). Tovarni je še pred tem uspelo kupiti znatne količine dlake itd. in tako ji ni bilo treba spreminjati maloprodajnih cen. Kljub močni konkurenci je uspela dvigniti proizvodnjo za 21 % po količini, vrednost pa je bila višja le za 12 % v primerjavi z letom 1934. Na izvoz je odpadlo vsega 20 % po količini, vrednostno pa je bil ta odstotek še nižji. Ker je tovarna v tem letu izkazala večji dobiček, je občni zbor odločil, da se spet izplačajo dividende in superdividende.

Prodaja kakor tudi proizvodnja je zaradi naraščajočih potreb v obdobju 1936 do 1941 močno rasla. Iz primerjalnih preglednih tabel je razvidno, da je bila tovarna takrat visoko aktivna, pri čemer je precej pripomogla blizajoča se vojna.

Vrednost prodaje po letih izražena v dinarjih

Leto	Domači trg	Inozemski trg	Skupno
1921			
1922			2.945.915
1923			5.965.976
1924	ni podatkov		8.558.852
1925			9.898.000
1926			12.561.518
1927	5.191.000	4.107.000	9.298.000
1928	6.147.000	5.704.128	9.851.128
1929	6.632.598	5.549.451	10.182.029
1930	5.451.241	1.190.529	6.621.570
1931	4.820.100	2.214.282	7.034.382
1932	5.016.250	1.528.219	6.544.448
1933	7.088.399	862.947	7.951.546
1934	7.526.251	1.407.580	8.755.611
1935	8.504.795	1.480.550	9.785.525
1936	10.580.259	1.085.724	11.465.985

Leto	Domači trg	Inozemski trg	Skupno
1937	11.746.890	1.155.275	12.892.165
1938	12.782.255	1.587.786	14.370.039
1939	14.272.721	1.504.155	15.776.856
1940	19.949.897	558.959	20.488.856

Vrednost prodaje po letih izražena v komadih

Leto	Domači trg	Inozemski trg	Skupno
1921—1927	ni podatkov		102.884
1928			97.400
1929			69.945
1930	55.947	13.998	94.156
1931	59.979	54.157	109.172
1932	75.545	55.629	108.417
1933	94.789	13.628	154.068
1934	125.157	50.911	187.892
1935	150.256	57.636	205.218
1936	175.251	29.967	227.699
1937	196.251	31.448	288.425
1938	245.461	44.955	317.435
1939	279.012	58.421	358.054
1940	346.256	11.798	

Na žalost nimam podatkov o vrednosti prodaje za leto 1921, nepopolni pa so tudi podatki o prodaji na domačem in na inozemskem trgu za čas od 1921 do 1927. Težko je nadalje ugotavljati količino prodanih komadov tudi za leto 1928 ter so zato podatki na tabeli pomanjkljivi. Kakor pa je iz nje razvidno, je tovarna prodajala največ na domačem trgu. To razmerje se je po letu 1930 še bolj spremenilo v njegovo korist, ker so bile perspektive takšne prodaje ugodnejše.

Zaradi pomanjkljivih podatkov moramo pri analizi vzeti za osnovo proizvodnjo iz leta 1930. Delen napredek lahko opazimo že v naslednjem letu, medtem ko je stanje za leto 1932 neugodno, kljub temu, da je tovarna proizvedla večje količine blaga. Vrednostno realizacijo iz leta 1929 pa je tovarna preseгла šele šest let kasneje. V času boljše konjunktore in po izvršeni stabilizaciji v tovarni po letu 1935 lahko opazimo konstanten napredek tako v proizvodnji kakor tudi v prodaji. Največjo proizvodnjo in prodajo je tovarna dosegla, ko je v Evropi že divjala vojna.

Povprečna cena za komad prodanega blaga je od leta 1930 dalje hitro upadala: več novih proizvodov, večje količine, nižje cene zaradi konkurence itd. Če zaznamujemo v letu 1930 povprečno ceno za komad 97 din, znaša ta leta 1935 samo 55 din, leta 1939 pa le še 51 din. Prav isto je na inozemskem trgu: Če je tovarna iztržila leta 1930 85 din za vsak prodani komad, znaša njegova vrednost pet let kasneje samo 39 din, leta 1939 pa le še 33 din. Tudi v skupnem merilu ugotavljamo konstanten upad cen v devetletnem razdobju: leta 1930 — 94 din, leta 1935 — 55 din, leta 1939 le še 49 din.

Nasprotno pa je proizvodnja iz leta v leto naraščala. Tako je vrednost prodanega blaga znašala leta 1930 din 6.621.000, leta 1939 že 15.776.856 din, leto dni kasneje pa celo 20.488.856 din. Tudi količinska prodaja zaznamuje takšen napredek: leta 1930 skupno 69.945 komadov, leta 1939 oziroma leta 1940 pa 317.435 oziroma 358.054 komadov.

Tovarna je del svoje proizvodnje že navsezgodaj namenila inozemskemu trgu, saj je bil del njenih delničarjev, ki je živel v inozemstvu, zain-

Raztegovanje okrajev pri klobukih

interesiran za razvoj tovarne. Iz arhiva je razvidno, da je že leta 1923 tovarna poslala vzorčne kolekcije na angleški in romunski trg s ciljem, da tam utrdi in po možnosti kasneje poveča prodajo. Že naslednje leto je potoval tovarniški uslužbenec v Anglijo, da zainteresira tamkajšne kupce za njene proizvode. Tudi avstrijski kupci so se začeli v tem letu zanimati za razne izdelke loške tovarne klobukov. Od leta 1929 je tovarna začela samostojno izvažati, ker je njen bivši glavni zastopnik za inozemstvo, firma Ladstätter in sinovi v Domžalah, prenehala obstojati.

V razdobju od 1930 do 1931 je inozemski trg absorbiral relativno majhne količine. Največ izdelkov je prodala tovarna leta 1938, ko so inozemski kupci kupili 44.955 komadov tulcev raznih kvalitete. Najnižja prodaja pa je bila leta 1933, ko je znašala komaj 13.628 komadov, če ne upoštevamo vojnega leta 1940, ko zaradi specifičnih pogojev ni bilo mogoče več obdržati poslovnih stikov s partnerji v tujini. V času ekonomske krize je odpadel angleški trg, zaradi uvedbe zaščitne carine. Tradicionalnim tržiščem, ki so takrat obstojala (kot n. pr. Švica, Francija, Švedska, Danska, Holandija, Grčija, Irak), so se nekaj let kasneje pridružili še Egipt, Bolgarija, Palestina, Turčija, Ciper itd. Količinska prodaja tulcev v posameznih državah pa je vedno nihala zaradi ekonomskih ukrepov, ki so jih izdajale posamezne države. Poleg tega nihanja, pa je po letu 1930 vrednost v inozemstvo prodanih tulcev stalno upadala. Vrednost letnega izvoza je bila relativno nizka tudi v primerjavi s celokupnim letnim prometom tovarne. Ta odstotek je leta 1930 znašal 18 %, leta 1933 15 % in leta 1939 le še 8 %. Relativna najnižja vrednost pa je bila dosežena leta 1940, ko je odstotek znašal komaj 2,6 % skupnega prometa.

Asortiman prodanih proizvodov (delni pregled) v komadih

Leto	Moški klobuki iz		Skupaj	Moški tulci iz zajčje dlake	Damski tulci iz zajčje dlake	Skupaj
	zajčje dlake	volne				
1928	21.895	58.004	59.899	7.174	55.811	102.884
1929	27.617	55.275	60.890	5.690	52.820	97.400
1934	45.229	21.028	66.257	15.255	72.556	154.068
1937	66.900	51.565	98.465	21.260	107.976	227.699
1939	76.906	26.988	103.894	24.289	189.250	317.435
1940	80.712	40.371	121.090	15.278	225.686	358.054

Primerjava med posameznimi proizvodi pokaže zanimive rezultate kot n. pr. izredno močno proizvodnjo volnenih klobukov, ki je v povojnem obdobju (po letu 1945) ni več mogoče opaziti. Z naraščajočo proizvodnjo in zahtevami posameznih tržišč pa je naraščal iz leta v leto tudi odstotek klobukov iz zajčje dlake. Presenetljivo dobra pa je bila tudi prodaja damskih tulcev, ki je prav tako iz leta v leto naraščala.

Tudi v proizvodnji klobukov iz zajčje dlake opazamo precejšnje razlike v njihovi kvalitetni izdelavi:

	1928	1929	1934	1939
velurni klobuki komadov	16.095	18.824	6.822	7.104
ostali klobuki komadov	5.802	8.795	85.407	69.802

Seveda se je morala proizvodnja klobukov, tulcev itd. prilagoditi vsakokratnim razmeram na trgu, kajti potrošnja je bila, kot je že uvodoma povedano, v mnogočem odvisna od modnih krikov. Znale so naslednje kvalitete klobukov oziroma izdelki, ki so ugajali takratnemu okusu potrošnika: Iz zajčje oziroma kunčje dlake: Km, Merkur, D, Mars D, Etui D, Šport mele, Mele I, Mars mele, E, E pastel, Mars pastel, pastel mele, pastel Mars mele, Blanc, Antilop, itd.; — iz volne: Mele, MRG, MRM, PK, trdi, Gm, Bd, Super, deški itd.; — kvalitetnejše vrste klobukov pa so bile: Samt special, AF velur, SK velur, Samt I, National, Bg itd.

Tulci za damske klobuke v raznih težah in površinske obdelave pa so bile naslednjih kvalitet: Kd gladki, soleil, flammand; pastel gladki, soleil, flammand; Blanc gladki, Etui, D, mele, pastel, Jelen pastel, O soleil; Samt pastel, Samt blanc, Samt P, Samt soleil; velur, meluzin itd.

Zanimive so tudi prodajne cene za posamezne proizvode škofjeloške tovarne klobukov. Takle je bil cenik za klobuke iz zajčje dlake in za velurne klobuke, stanje 15. junija 1939, za trgovsko mrežo (vse za 1 komad):

Kvaliteta oziroma vrsta	Brez podloge din	S podlogo din
Km	79.—	82.—
Merkur	80.—	86.—
D	90.50	96.50
Mars D	86.—	92.—
Etui D	82.—	87.50
Šport mele	84.—	89.50
Mele I	92.50	98.50
Mars mele	88.—	94.—
E	102.50	108.50
pastel	92.50	98.50
Mars pastel	91.—	97.—

Kvaliteta oziroma vrsta	Brez podloge din	S podlogo din
pastel mele	92.50	97.—
pastel Mars mele	91.—	97.—
Blanc	102.50	
Zpolcilinder	94.50	100.—
Samt special	96.—	102.—
AF velur	114.—	120.—
Samt I	114.—	120.—
SK velur	79.50	84.50

Če je bilo potrebno klobuk obrobiti ali napraviti okusnejšo podlogo, se je cena dvignila za vsak posamezni komad od 1 do 5 din. Cene so bile računane frco frco. Naročnikom so obračunavali 10 % skonta pri tukajšnjem plačilu, 5 % pri plačilu v 30 dneh, brez skonta pri plačilu v 60 dneh.

Cene tulcem za damske klobuke so bile dosti nižje. Naj jih navedemo nekoliko po stanju 11. maja 1939:

Kvaliteta oziroma vrsta	Grosistična cena za trg. mrežo din	Detajlna cena za trg. mrežo din
Kd	26.50	29.—
Pastel gladki	27.—	30.—
Blanc gladki	40.—	45.50
Etui	29.—	32.—
D	50.—	55.—
Mele	50.—	55.—
Jelen pastel	42.—	46.50
O soleil	28.50	31.50
Samt pastel	42.—	46.50
Samt P	55.—	40.—
Samt I	58.—	65.50
Samt Soleil	56.—	65.50
Velur II.	45.50	51.50
Super Soleil	52.—	59.—

Cene so veljale frco frco za 1 komad. Način plačila: 5 % skonta pri takojšnjem plačilu, 3 % skonta pri plačilu v 30 dneh, po 30 dnevih brez skonta. Pri detajlni prodaji tovarna ni odobrila nobenega skonta.

Iz razpoložljivih uradnih računskih zaključkov je mogoče rekonstruirati sliko finančnega poslovanja tovarne klobukov, ki je naslednja:

Račun izgube in dobička
(po uradnih podatkih)

Leto	Bruto obratni pribitek din	Dobiček din	Izguba din	Delitev v %	
				dividend	superdividend
1921	467.569	112.912		5	1
1922	2.152.075	276.544		5	7
1923	3.086.755	405.215		5	7
1924	4.126.179	575.147		5	7
1925	4.264.025	285.215		5	4
1926	4.650.711	245.674		5	3
1927	5.325.766	5.196		—	—
1928	2.691.205		20.858	—	—
1929	3.070.621	9.411		—	—
1930	1.966.086		50.677	—	—

Leto	Brto obratni pribitek din	Dobiček din	Izguba din	Delitev v %	
				dividend	superdividend
1951	2.517.904		26.545	—	—
1952	2.654.126		58.121	—	—
1953	5.482.851		27.578	—	—
1954	5.476.765	65.528		5	—
1955	4.068.244	121.565		5	1
1956	4.552.056	168.657		5	5
1957	4.762.827	169.845		5	5
1958	6.227.806	594.788		5	5
1959	7.955.542	5.010.227		5	5
1940	9.554.765	2.616.827		5	5

H koncu še nekaj besed o zaposleni delovni sili v tovarni, katere število se je stalno spreminjalo, in to prav zaradi sezonskega značaja dela. Tako je bilo leta 1925 povprečno zaposlenih 180 delavk in delavcev, leta 1933 pa povprečno samo 100. Že naslednje leto je njihovo število naraslo na 146 zaposlenih v proizvodnji, dočim je bilo v administraciji (v upravi, računovodstvu in v tehničnem oddelku) 15 uslužbencev. V letu 1935 je bilo zaposlenih v proizvodnji povprečno 160—170 ljudi, število uslužbencev pa je ostalo nespremenjeno. V naslednjih letih pa je bila zaposlitev takšna: leta 1936 povprečno 165 delavcev in 15 uslužbencev, leta 1937 povprečno 150 delavcev in 17 uslužbencev, leta 1938 povprečno 172 delavcev in 17 uslužbencev, leta 1939 povprečno 172 delavcev in 17 uslužbencev.

V letu 1940 pa se je povprečje zaposlenih močno dvignilo, tako da je delalo v tovarni: v januarju 204, v februarju 204, v marcu 225, v aprilu 265, v maju 255, v juniju 180, v juliju 191, v avgustu 195, v septembru 209, v oktobru 215, v novembru 216, v decembru 215 delavk in delavcev, število uslužbencev pa je ostalo nespremenjeno.

Viri

Alojz Kmetič, Kronika tovarne (rokopis). — Arhiv tovarne za predvojno obdobje.

Résumé

LA MANUFACTURE DE CHAPEAUX DE ŠKOFJA LOKA ENTRE 1921 ET 1941

La manufacture de chapeaux «Šešir» fut créée en 1921 par une société anonyme dont les capitaux furent fournis en majorité par des banques. Déjà avant la guerre, cette usine jouait un rôle considérable, elle fut très connue sur le marché du pays et elle exportait beaucoup de chapeaux et de feutres à l'étranger. Les acheteurs appréciaient surtout ses produits de la marque «piccadilly». A l'époque de la grande crise économique, la manufacture fut déjà au bord de la faillite 1930—1935, mais plus tard ses affaires redevinrent prospères. A la veille de la guerre, elle augmenta considérablement sa production; ainsi, elle vendit en 1940 exactement 558.054 pièces de sa production, d'une valeur totale de 20.488.856 din. Son équipement mécanique, au début très modeste, fut modernisé et complété entre 1935 et 1938; cette mesure était dictée par des raisons de concurrence. Le nombre du personnel, souvent très variable, était le plus grand en 1940 lorsque l'usine employait en moyenne 250 salariés.

L'auteur présente l'histoire du développement de cette entreprise et une analyse économique de son activité dans les années précédant la seconde guerre mondiale.